

ПРОБЛЕМА ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО БУТТЯ У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

О.М. Городиська, канд. філос. наук, доц.

У статті розглянуто можливість філософського осмислення проблеми індивідуального буття людини на сучасному етапі розвитку культури. Виявлено деякі варіанти розуміння людської екзистенції, а також визначено та порівняно певні стратегії побудови людиною свого буття, його осмислення та перспектив. Особливу увагу було звернуто на „ненормальну” екзистенцію та можливості її розуміння.

Ключові слова: екзистенція, план іманенції, міф, сучасна культура, приватне філософування.

Сьогодні не існує магістральної лінії у філософії, не існує визначеності у напрямках і школах, а приватне філософування втратило звичний для класичного розуміння теоретичний, концептуальний, науковоподібний характер. Діагностувати наші актуальні становлення є справою філософії, й філософ завжди виступав як винахідник нових іманентних способів буття. Для філософії винайти новий спосіб буття означає створити концепт, котрий повноцінно осмислював би цей спосіб буття. Певною мірою мислити власне й означає бути, існувати, проте через довгу історію розвитку європейської філософської думки, після спроб раціонально й ірраціонально осмислити буття людини, ми отримали багато концептів, але не розуміємо, де їх розташувати, бо ми втратили план іманенції [1, с. 132]. Можливо, в цьому не було б ніякої трагедії, але індивідуальне буття є абсолютним планом іманенції, проявом безкінечності тут-і-зараз, яке може не містити у собі нічого раціонального. Саме через це питання про пошук індивідуальних стратегій філософського осмислення індивідуального буття є **актуальним**.

Не можна сказати, що подібне питання не має досить цікавих робіт, проте вони висвітлюють лише окремі поняття, підходи. Серед дослідників можна назвати Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі (поняття „план іманенції”), дослідників сучасного соціокультурного середовища (М. Фуко, Ж. Батай, Ж.-

Ф. Ліотар, М. Бланшо), а також, філософи-екзистенціалісти, серед яких необхідно згадати представників екзистенційного напрямку у психоаналітичній традиції, оскільки у роботі особлива увага приділяється екзистенції „ненормальній” як її розуміли Л. Бінсвангер та Р. Ленг, а також антропологічний аспект цього питання розглядався у роботах О.М. Фрейденберг, Ю.В. Чернявської, О.О. Власової та інших. Однак говорити про усталену традицію у визначеному питанні не можна.

Метою даного дослідження є пошук оптимальних варіантів філософського осмислення, визначення плану іманенції, який для кожної людини фактично є її екзистенцією. Саме до цього поняття хочеться звернутися по-перше – до поняття „план іманенції”. План іманенції не є просто основою філософського осмислення, він є основою індивідуального буття, його екзистенційним джерелом. Його неможливо співвіднести ні з чим, лише із безкінечним рухом, з якого й складається будь-який спосіб думки. У полі іманенції усе захоплено цим рухом, тож не залишається місця ані для суб’єкту, ані для об’єкту, бо сам горизонт думки знаходиться у русі. Такий спосіб думки є близьким до міфологічного типу мислення, а поле іманенції дуже нагадує феномен хаосу. Саме тому поки ми знаходимося у полі іманенції, ми фактично є присутніми у царині перед-філософського осягнення буття, при максимальному наближенні до таких явищ, як марення, патологічні процеси, езотеричні досвіди, сп’яніння, трансгресії [1, с. 57]. На перший погляд, таке розуміння поля іманенції не має нічого спільного із філософією, проте таке нефілософське розташовано у самому серці філософії, глибше за неї, воно пов’язано із людською екзистенцією, причиною будь-якого осмислення.

На нашу думку, аналогія із міфологічним типом мислення дуже добре розкриває особливості сучасної культурної ситуації взагалі, тому доцільно розглянути питання про характер сучасної екзистенції докладніше. Екзистенція людини тісно пов’язана із розумінням своїх можливостей та меж, проте сучасна культура нівелює більшість орієнтирів, культурних

кордонів, й це не може не вести до ускладнення процесу самоідентифікації людини. Саме в цьому і полягає найсуттєвіший момент співпадіння екзистенції людини сучасної та людини міфу. Увесь світ, що бачила людина традиції (міфу), був штучним, створеним наново свідомістю цієї людини як абсолютно самостійне буття. При цьому те, що зазвичай вважається дійсністю, ігнорується, й це природно призводить до існування, так би мовити, двох буттєвих просторів, паралельних та, як правило, ворожих одне до одного. Мислення людини, що живе у подібній ситуації, характеризується відсутністю звичного причинно-наслідкового ряду та симбіозом минулого із теперішнім [2, с. 23]. Подібність та безкінечна низка образів, символів, уявлень, а також смислів зумовлюють зовнішньо поверхневий характер такої екзистенції й одночасно робить її схожою із екзистенцією сучасної людини. Власні смислові горизонти втрачаються, бо втрачають усякий сенс, – надто багато варіантів пропонується сучасною культурою, отже виробляти свою систему смислів немає необхідності.

Та це поверхнєве враження. Внутрішні потреби людини не завжди можуть бути реалізовані саме через відсутність у неї того стрижня, який можна позначити як план іманенції. За безкінечною низкою зовнішніх образів виявляється порожнеча, яка ні на чому не базується, й людина як ширмою відгороджується ними від буття, що, як і для людини міфу, є надто ворожим та болісним, хоча й з інших причин. Людина традиції не мала змоги обживати реальність в чистому вигляді, оскільки не могла повноцінно її пізнавати, отже дійсність була принципово чужою для людини. Сучасна людина надто занурена у світ інформації, хоча й не завжди достовірної, але наукоподібної й такої, що претендує на об'єктивність та універсальність, і це змушує людину фактично знову відтворювати власний, штучний світ уявлень із того, що пропонується ззовні, конструювати нео-міфологічний простір життя, щоб заховати свій внутрішній беззахисний світ від реальності, що стала надто нав'язливою.

Тут буде доречним згадати іще одну екзистенцію, яка поміж вже згаданих виглядає проваллям і плану іманенції, і звичної системи концептів, що захопили західну раціональність. Мова йде про екзистенцію „ненормальної” людини, тобто такої, що не підлягає певним законам раціональності, „нормальності”. При розгляді питання про осмислення людиною свого буття проблема співвідношення „норми” та „ненормального” завжди залишиться і принциповою і болісною, оскільки її не можна остаточно вирішити. Як зазначав Фуко, розум може конституювати себе лише через протиставлення до не-розуму, а отже усього, що не є раціональним. Вважається, що „нормальна” людина шукає впорядкованості, вона упевнена у своїй цілісності, для неї не існує загрози втратити свою самоідентичність. Людина з психічною аномалією, навпаки, завжди ризикує бути зрозумілою, розпорошеною, втратити свою слабку самість (а, можливо, ніколи її не набути). Той, кого ми визнаємо ненормальним є індивідом, який завжди піддає сумніву свою ідентичність та автономію, бо така людина створює свій приватний інтра-світ, слабко структурований, внаслідок чого людина постійно перебуває у стані відчаю та саморуйнування [3, с. 41-58]. Проте „ненормальність” не слід розглядати як просту медичну патологію: це певна модифікація фундаментальної екзистенційної структури, „метаморфоза цього буття-у-світі” [4, с. 103].

Вивчення такої екзистенції не видається недоречним, оскільки у сучасному світі, коли людина стала продуктом біовлади, саме аномалії стають одним із варіантів реалізації людиною своєї екзистенції. Власне, мова йде про реалізацію людської свободи, про вихід за межі звичайного та „нормального”, де можна виявити порожнечу (чистоту), яку заступає суспільний примус. Саме в цій царині чистоти лише й може по-людськи жити людина, тобто у повній мірі реалізовувати свою свободу. Дивним чином така екзистенція, що природно ототожнюється із чимось граничним, власне перетворюється на межу, постає й як остаточне визначення культурного горизонту, хоча сама особистість при цьому втрачається. Така

гранична постать, або образ, приречена поєднувати план іманенції та систему концептів, але через обов'язкову втрату себе, своєї ідентичності. Таку функцію досі виконує „ненормальна” екзистенція.

Простір протокультури, тобто традиції (міфу), де раціональне мислення не було домінуючим і де розум, суб'єкт ще не перетворилися на об'єкт інтересу, був значною мірою придушений багаточисленними спробами людини впорядкувати своє життя за розумними принципами, на розумній основі. Саме це призвело, врешті решт, до руйнування того первинного плану іманенції, який був умовою існування не лише раціонального мислення, але й культури взагалі. План іманенції тут слід розуміти як чисту актуальність становлення, як прояв безкінечності тут-і-зараз. З часом чисте становлення перетворилося на мислення, і план іманенції було втрачено. Проте в межах культури саме екзистенція „ненормального” індивіда, яка принципово співпадає із межею, є тим, що позначає можливість плану іманенції, оскільки така екзистенція завжди приречена на розпорошення, вона є чистим становленням-чимось-іншим.

Подібні явища, ще не визначені як аномальні, існували в кожній міфологічній традиції, й кілька з них можуть досить переконливо продемонструвати значення такої екзистенції-межі, істоти-межі для певної культури.

Одним з найбільш яскравих образів серед європейських традицій є Протей. Ця істота є принципово невизначеною, вона здатна прийняти будь-яке обличчя, будь-яку форму, тобто перетворитися на будь-що. Це істота, що “всюди проникає, всюди суне свій ніс” [5, с. 333]. Протей є істотою граничною, маргінальною, яка ніколи не дізнається навіть, ким вона були насправді. Та Протею це й непотрібно, оскільки його властивості дають йому можливість всюдиприсутності й безкінечного становлення чимось іншим. Це його призначення.

Пізніше у європейських традиціях виникає більш чіткий образ, що приймає долю межі, позначає край поля іманенції – постать людини-звіра. У

міфі людина-звір (після звіра-тотема) постає, перш за все, як мисливець. Він повинен був забезпечувати виживання певної спільноти, та задля цього контакт мисливця із диким життям мав бути дуже щільним, й це надто наближало його до існування на межі небуття, тобто неосвоєного простору. У критській культурі сформувався образ хтонічного мисливця Загря, кривавого демона полювання та ловця людських душ. Саме його ім'я значить „Великий мисливець”, „Великий ловчий” [6, с. 143]. Він був прообразом Діоніса, теж славетного мисливця, проте сповнення людини цим божеством могло привести як до благодаті, так і до будь-яких аномалій, наприклад, кінантропії та лікантропії, які пізніше було визнані хворобливими маніями [7, с. 322]. З часом, вже починаючи з раннього середньовіччя, з'являються воїни-звірі, які також забезпечували виживання общини, підтримували порядок. Проте вони викликали презирство, їх лякалися, хоча й визнавали необхідність їх існування. Кельтська та германська традиція перетворила давнього мисливця на воїна-звіра, який став втіленням звіриного ества. Для них сам звір є наставником, перемога над ним є ритуалом передавання могутності, коли переможений звір не вмирав, а втілювався у своєму вбивці. У битві такі воїни були непереможні, бо їх відрізняли невтомність та невразливість [8, с. 112-113]. Воїни-звірі забезпечували світовий порядок, та при цьому з нього виключалися, тобто підлягали деперсоніфікації, втраті своєї ідентичності.

З часом, переважно через посилення християнської ідеології, людина-звір (воїн) поступово отримує негативне значення, на ньому виникає тавро чужинця, небезпечної істоти. З XI століття навіть у скандинавських джерелах поняття „берсерк” та „вікінг” (вигнанець) отримують лише негативну оцінку [8, с. 122]. Звідси починається за-буття людини-звіра, хоча, як не дивно, вона ніколи не зникла й, мабуть, не зникне з свідомості європейської людини. Цікаво, але з того часу екзистенція такої людини-звіра нібито проникає до свідомості кожної людини, приймає дивні форми, по-різному проявляється. Цей образ теж підпав під згубний вплив раціоналізації, й найбільш рельєфно

це можна побачити вже в літературній традиції Європи. Таке поглинання людини звіром відтворено в романі Еміля Золя „Людина-звір”, в якому нова людина, захоплена зненацька власними афектами перетворюється на чудовисько, незрозуміло побудовану тварину, чисто звірине начало, в якому знищено усе людське. Голос звір не переборює людський, просто сама людина перестає існувати. Після специфічної обробки прогресом та раціоналізацією екзистенція людини-звіра надійно оселяється в серцях, фантазії людини, проникає дивним протиріччям до людських прагнень, які поєднують бажання та вбивство, жорстокість та бажання страждань, панування та раболіпство, ображення та приниження [9, с. 360]. Золя дуже переконливо зобразив бунт людини-звіра, показав увесь трагізм „нової” людини, яка отруїлася собою, втративши надію на звільнення.

Подібних образів, які позначали б існування плану іманенції, досить багато, проте сучасна людина будь-які з них може сприймати лише поверхнево, як зовнішню форму, без притаманного їм змісту. Це зумовлено тим, що у спробі охопити чи засвоїти чистий план іманенції людина буде змушена зануритися до глибин буття та основ культури, але це може мати згубний вплив на особистість. До того ж у сучасній культурі набагато зручніше використовувати вже створені кліше, а не намагатися перетворити власне буття на процес безперервного становлення, створення нових смислів, процес приватного філософування, яке завжди повинно починатися з проживання власної екзистенції.

Виникає враження, що філософія взагалі не здатна на теперішньому етапі охопити, осмислити індивідуальне людське буття. Проте для цього кожна людина повинна стати сама собі філософом, бо тільки так може відбутися поєднання власної екзистенції людини та тих концептів, які, наповнюючи це поле іманенції, відтворять на понятійному рівні результати осмислення людиною свого буття.

Філософія завжди витікає із деякої інтуїції, яка просто розгортається у концептах. Інтуїція саме є глибинним, цілісним способом осягнення буття, а

план іманенції існує як поле руху інтуїції. За таких обставин важко увити, щоб план іманенції можна було б увити інакше, аніж таким, що завжди передбачає дещо нефілософське. Воно є принципово незбагненим навіть найбільш загальними розумовими методами, тому цілком зрозумілим є перехід до приватного філософування як до єдиного можливого шляху адекватного осмислення буття. Проте приватне філософування кожного разу по-новому осмислює проблему актуального становлення, створюючи єдину можливу у кожному окремому випадку життєву стратегію.

Таким чином, приватне філософування є не просто вираженням сучасної культурної ситуації, тільки воно здатне у повній мірі розкрити план іманенції. А це означає відкриття нових культурних і життєвих горизонтів. При цьому найважливішим є не втратити відчуття самого становлення, яке є не історичним, а подієвим, тобто унікальним. Певною мірою буття окремої людини, буття як становлення, є співвідносним із ніцшеанським розумінням неісторичного, яке є подібним до туману, що охоплює усе навкруги: тільки у ньому можливо зародження життя, й якщо цей туман розпорозиться, життя може обірватися [10, с. 164]. Цей образ дуже добре висвітлює сутність плану іманенції: він є чистою потенцією, яка, навіть за умови сильних інтуїтивних посилів, далеко не завжди піддається концептуальному розумінню. Тобто мова йде про те, що філософське осмислення індивідуального буття остаточно зводиться до приватного філософування, яке може набути будь-яких форм, навіть перетворитися на втілення, становлення, на чистий процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Делёз, Ж. Что такое философия? / Жиль Делёз, Феликс Гваттари : пер. с фр. – М. : Институт экспериментальной социологии; СПб. : Алетейя, 1998.
2. Фрейденберг, О.М. Введение в теорию античного фольклора. Лекции // Фрейденберг, О.М. Миф и литература древности / Ольга Михайловна Фрейденберг. – М., 1978. – С. 7-169
3. Лейнг, Р. Д. Разделенное “Я” / Рональд Д. Лейнг : пер. с англ. – К. : Гос. биб-ка Украины для юношества, 1995.

4. Бинсвангер, Л. Бытие-В-мире. Избранные статьи / Людвиг Бинсвангер : пер. с нем Е. Сурпина. – М. : “КСП+”; СПб. : “Ювента”, 1999.
5. Делез, Ж. Симулякр и античная философия / Жиль Делез // Делез, Ж. Логика смысла. Фуко, М. *Theatrum philisophilicum* : пер. с фр. – М., Екатеринбург, 1998. – С. 329-365.
6. Лосев, А.Ф. Античная мифология: в ее историческом развитии / Алексей Федорович Лосев. – М. : Гос. Уч.-пед. изд-во Мин. Просвещения РСФСР, 1957.
7. Иванов, В.И. Эллинская религия страдающего бога / Вячеслав Иванович Иванов // Эсхил. Трагедии. – М., 1989. – С. 307-350
8. Кардини, Ф. Истоки средневекового рыцарства / Франко Кардини : пер. с итал. – М. : Прогресс, 1987.
9. Фуко, М. История безумия в классическую эпоху / Мишель Фуко : пер. с франц. И.К. Стаф. – СПб. : Университетская книга, 1997.
10. Ницше, Ф. О пользе и вреде истории для жизни / Ф. Ницше : пер. с нем. // Ницше, Ф. Сочинения: в 2 т. – Т. 1. – М., 1996. – С. 158-230.

ПРОБЛЕМА ФИЛОСОФСКОГО ОСМЫСЛЕНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОГО БЫТИЯ В СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЕ

О.Н. Городыская

В статье рассмотрена возможность философского осмысления проблемы индивидуального бытия человека на современном этапе развития культуры. Выявлены некоторые варианты человеческой экзистенции, а также определены и сравнены некоторые стратегии построения человеком своего бытия, его осмысления и перспектив. Особенное внимание было уделено экзистенции „ненормального” и возможности её понимания.

Ключевые слова: экзистенция, план имманенции, миф, современная культура, частное философствование.

THE INDIVIDUAL BEING PHILOSOPHICAL COMPREHENSION PROBLEM IN MODERN CULTURE

O.N. Gorodiskaya

The individual being philosophical comprehension problem at the modern stage of culture development was considered in the article. Some types of human existence were revealed, and some strategies of human being building, its understanding and perspectives were defined and compared. Special attention was paid to the “abnormal” existence and to the possibilities of its understanding.

Key words: existence, immanence plan, myth, modern culture, private philosophising.

Відомості про автора:

Городиська Ольга Миколаївна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії,
доцент кафедри філософії НТУ „ХПІ”,
Харків, вул.. Блюхера, б. 13-Б, кв. 125
olga_gorod@mail.ru